



Rutiinivalinnoista laadukkaisiin valintastrategioihin

VUODEN 2002 OPETTAJANKOULUTUKSEN
VALINTAKOESEMINAARIN LOPPURAPORTTI

Toimittaneet
PEKKA RÄIHÄ
JOUKO KARI
JOHANNA HYVÄRINEN

Jyväskylän yliopisto
Opettajankoulutuslaitos

Tutkimuksia 77

**RUTIINIVALINNOISTA
LAADUKKAISIIN VALINTASTRATEGIOIHIN
Vuoden 2002 opettajankoulutuksen valintakoeseminaarin
loppuraportti**

Toimittaneet

Pekka Räihä, Jouko Kari ja Johanna Hyvärinen

Jyväskylä 2003

Jyväskylän yliopiston opettajankoulutuslaitoksen julkaisutoimikunta

Pauli Kaikkonen, puheenjohtaja

Matti Itkonen

Pentti Moilanen

Marja-Kaisa Pihko

Marja Koskinen, sihteeri

ISBN 951-39-1466-6

ISSN 0357-7562

Jyväskylän yliopistopaino

Jyväskylä 2003

"Osallistuin myös viime vuonna valintakokeeseen". Useaan kertaan Rauman OKL:n valintakokeisiin osallistuneet oikaisupyyntöjen ja tilastotietojen valossa

Lauri Kemppinen

*Paavo E. Ojanen
Minä olen pohjalainen
Minä sanon: tässä ovat paperini,
Tiedän niiden hyvät ja huonot puolet,
Te tiedätte ne, jos tutkitte perusteellisesti,
mutta todennäköisesti ette tutki, vaan puututte sanaan
jolla ei ole mitään tekemistä opettamisen kanssa.
En kunnioittavasti, en kohteliaimmin,
Vaan asiallisesti, rehellisesti, suoraan.
Haluan nähdä eteläisiä seutuja.
Siksi tein tämän.
Mutta palaan Lappiin, ellei siellä voi hiihtää.
Raimo J. Kinnunen:
Kutsumusopettajat. Reputetut. Työttömät.
Otava: 1976.*

Johdanto

Turun yliopiston julkaisemassa hakijaoppaassa ilmoitetaan Rauman ja Turun opettajankoulutuslaitosten valintakokeiden tavoitteet lyhyesti ja ytimekkäästi:

Valintakokeen tavoitteena on saada käsitys pyrkijän motivaatiosta, koulutettavuudesta sekä soveltuvuudesta opettajan uralle" (Opas Turun yliopistoon pyrkiville 2002, 151-152).

Lyhyt silmäys edellisvuotisiin oppaisiin osoittaa, että edellä lainattu tavoitelause on pysynyt pian kymmenen vuotta täysin muuttumattomana. Motivaation merkitystä on korostettu myös muissa opettajankoulutusta suuntaavissa dokumenteissa. Esimerkiksi vuonna 2001 ilmestyneessä *Opettajankoulutuksen kehittämissuunnitelmassa* todetaan, että valintakokeiden kehittämisessä tulisi antaa painoa hakijoiden motivoituneisuuden ja sitoutuneisuuden arvioimiselle. Opetusministeriö ilmaisee myös tässä samassa dokumentissa tukevasa motivoituneisuuden arvioimista edistävää tutkimusta, mikä tuntuu hyvin johdonmukaiselta edellä ilmaistujen tavoitteiden valossa. (Opettajankoulutuksen kehittämissuunnitelma 2001, 13-14.) Käsitelmäni mukaan motivoituneisuutta ja sitoutuneisuutta pidetään nykyisin yhtenä opettajuuteen keskeisesti liittyvistä ominaisuuksista: niitä arvostetaan opettajankoulutuslaitoksissa niin suuresti, että niitä on syytä pitää eräänlaisina "hakijahyveinä". Hieman samantapaisen johtopäätöksen on tehnyt myös Hannu Heikkinen, joka tutkimuksessaan OKL:n heimokulttuurin hyveistä ja paheista toteaa nasevasti, että vallitsevan moraalikäsitelmän mukaan opettajan ammattiin ei saa "ajautua" - sitä ei siis saa pitää vain yhtenä vaihtoehtona monien joukossa. Opettajan uralle tähtäävien ammatinvalinnan on oltava vahva, harkittu ja tietoinen. (Heikkinen 1999, 51.) Motivoituneisuuden ja sitoutumisen merkitystä on korostanut myös Jouko Kari (2002, 52), joka kertoo raportissaan saaneensa empiiristä näyttöä siitä, että valveutuneen valintapäätöksen tehneet ja tiettyä opettaja-ajattelua edustavat hakijat menestyvät hyvin myös kentällä.

Edellä esitetyn perusteella voidaan helposti huomata, että motivaation merkitystä opettajuuteen liittyvänä ominaisuutena on puolustettu sekä ideologisesta että (tieteellis-)rationaalisesta näkökulmasta (näitä lähestymistapoja saattaa olla usein vaikea erottaa toisistaan). Ideologiset perustelut kiinnittyvät tavallisesti kutsumus- tai hyveajattelun ympärille, kun (tieteellis-)rationaalisissa perusteluissa nojataan empiiriseen näyttöön. Tämä jaottelu ei kuitenkaan vielä riitä, sillä valintakriteerinä motivoituneisuutta on tarkasteltava myös mitattavuuden näkökulmasta. Toisen ihmisen motivoituneisuuden toteaminen on tunnetusti erittäin vaikea tehtävä. Raatien jäsenten on päätöstään tehdessään pystyttävä erottamaan hetkellinen innostus syvällisestä sitoutuneisuudesta ja vakava päätös kevytmielisestä kokeilunhalusta. Motivoituneisuuden arvioinnin ongelmia pohdittaessa viitataan usein niihin hakijoihin, jotka ovat koettaneet sinnikkäästi - vuodesta toiseen - päästä koulutukseen. Eivätkö juuri he osoita toiminnallaan melkoista motivoituneisuutta?

Suomalaisiin opettajankoulutuslaitosten valintakokeisiin osallistuu vuosittain joukko hakijoita, joille koetilanne ei ole uusi: he ovat kokeilleet

sisäänpääsyä jo aiemmin joko yhdessä tai useammassa OKL:ssa. Vaikka minkäänlaisia tilastoja uudelleen hakemisen yleisyydestä ei tietääkseni olekaan julkaistu, ei tämä seikka liene yllätys kenellekään opiskelijavalintojen parissa työskennelleelle opettajankouluttajalle. On luultavaa, etteivät opettajankoulutuslaitosten valintakoeorganisaatiot seuraa koulutukseen uudestaan hakevien määrää – ainakaan rutiininomaisesti, sillä valintakokeiden onnistumisen kannalta kyse on sangen triviaalista yksityiskohdasta jonka julkinen tilastointi ja raportointi saattaisi aiheuttaa jopa epäilyksiä hakijoiden tasapuolisen kohtelun toteutumisesta.

Niinpä niin, kaikille hakijoille on annettava samanlaiset onnistumisen mahdollisuudet, ovatpa he sitten suoraan lukiosta valintoihin saapuneita ensikertalaisia tai monien hakukertojen veteraaneja. Kyseenalaistamatta tätä tasa-arvoisuuden ihannetta, voidaan sen silti havaita sisältävän eräitä varsin ongelmallisia ulottuvuuksia.

Kaunis pistejakauma, onnistunut valinta

Todellisen tasapuolisuuden ja aidon tasa-arvoisuuden toteuttaminen ovat vaativia tavoitteita opiskelijavalinnoille, varsinkin kun arvioinnin kohteena ovat sellaiset sangen epämääräisesti määritellyt ominaisuudet, kuten yksilön motivoituneisuus, koulutettavuus ja alalle soveltuvuus. Näitä "ominaisuuksia" arvioidaan Rauman opettajankoulutuslaitoksen luokanopettajakoulutuksen valinnoissa muutaman kymmenen minuutin kestävän observoinnin, lyhyen haastattelun sekä kaksituntisen kirjakuulustelun perusteella. Eri vuosina Rauman OKL:n valintakokeista keräämäni tilastot osoittavat, että raatien jäsenten antamat pisteet eivät jakaudu täysin tasaisesti suhteessa toisiin arvioitsijoihin tai raateihin. Tästä voidaan päätellä, että "hyvät hakijat" ovat joko jakaantuneet epätasaisesti eri raatien arvioitaviksi tai sitten arvioinnissa on eroja. Tulos ei ole erityisen yllättävä. Valintaraatien jäsenet tulkitsevat valintakriteerejä ja hakijoiden toimintaa aina oman arvomaailmansa, henkilökohtaisen opettajaihanteensa ja mieltymyksiensä kautta. Sanotaankin, että valitsijat suosivat kaltaisiaan (ks. esimerkiksi Laes 2002, 102). Voiko todellisen tasapuolisuuden ihanne moraalisesta kuin juridisesta näkökulmasta. On eri asia todeta valintojen sujuneen laillisesti ja säädösten mukaan, kuin väittää koetta oikeudenmukaiseksi.

Olemme varmasti sangen yksimielisiä siitä, että valintakokeessa tehtyjen arviointien pitäisi olla edes jossakin määrin keskenään vertailukelpoisia ja yksittäisen arvostelijan tai raadin vaikutus valinnan tuloksiin ei saanut nousta merkittävän suureksi. Toisaalta valintaraatien ensisijaisena huolena

ei ole tuottaa tutkijoille harmonisia pistejakaumia vaan valita hakijoiden joukosta koulutukseen parhaiten sopivat yksilöt – tuntuu se koulutuspaikka vaille jääneistä kuinka epäoikeudenmukaiselta tahansa. Tosin ”hyvä” pistejakauma ja parhaimpien hakijoiden löytäminen eivät ole toisiaan poissulkevia vaihtoehtoja, jos arvioinnin kriteerit ovat oikein määriteltynä ja sisäistettyjä. Tiedämme myös, että arvioinnin luotettavuutta (ja samalla sen vertailukelpoisuutta) voidaan parantaa – ainakin teoriassa – muun muassa konkretisoimalla valintakokeen kriteereitä sekä lisäämällä arvostelijoiden tietoisuutta omasta arvomaailmastaan (ks. esimerkiksi Rähä 2002, 180 - 183). Myös kriteerien eksplikoinnilla on rajansa, sillä liian tiukasti tai pragmaattisesti määritellyt kriteerit sekä ankarasti yhdenmukaistettu opettajaihanne tuottavat yhdenmukaistettua, standardisoitua opettajuutta. Sellaista tavoitetta olisi vaikea puolustaa nykyaikana, postmodernissa yhteiskunnassa.

Raatikohtaiset pistejakaumat eivät vielä kerro paljoakaan raatien toiminnasta eikä yksi raati tai sen jäsen valitse ketään koulutukseen. Hakijan on menestyttävä hyvin kaikissa osioissa. Myös hyvällä onnella tai puhtaalla sattumalla voi olla osuutensa lopullisessa tuloksessa, sillä koulutukseen pääsyn raja on valintakriteerien kannalta täysin keinotekoinen. Niinpä ensimmäinen opiskelupaikka vaille jäänyt hakija on todennäköisesti aivan yhtä soveltuva kuin viimeinen paikan saanut. Nykyinen valintakokeemme ei yksinkertaisesti pysty erottelemaan hakijoita luotettavasti alle yhden (soveltuvuus)pisteen tarkkuudella. Palaan tähän väitteeseen vielä myöhemmin tässä artikkelissa. Todettakoon silti jo tässä yhteydessä, että vuoden 2002 valinnoissa sijat 51 - 100 olivat yhden pisteen sisällä (vuoden 2001 valinnoissa yksi piste merkitsi noin 60:tä sijaa). Todellinen ero koulutukseen päässeen ja sijalle 100 sijoittuneen välillä on paljon pienempi kuin mitä paremmuusjärjestys antaisi olettaa. Ongelma ei kuitenkaan johdu pistelaskusta, vaan siitä että valintakokeeseen päässeet hakijat ovat kriteeriemme valossa hyvin laadukasta ja tasaista joukkoa.

Selailllessani Rauman OKL:n luokanopettajankoulutuksen opiskelijavalintoja koskevia oikaisupyynnöitä vuosilta 1996 - 2002 huomasin, että moni tulokseensa pettynyt hakija kertoo osallistuneensa valintakokeisiimme jo aiemmin. Monessa oikaisupyynnössä käytetään aiempina hakukertoina saavutettuja soveltuvuuspisteitä yhtenä oikaisun perusteluna. On selvää, että kaikissa tällaisissa tapauksissa hakijoiden pisteet olivat laskeneet edellisen vuoden kokeeseen verrattuna - kukapa nyt valittaisi soveltuvuutensa ”paranemisesta”. Tämän logiikan mukaisesti soveltuvuus mielletään koko ajan kasvavaksi ominaisuudeksi: kyse on siis jatkuvan edistyksen myyttistä.

Oikaisupyynnöiden perusteella näyttää siis siltä, että useaan kertaan hakeneiden pisteet vaihtelevat merkittävästi eri vuosina. Samaa ovat väittäneet myös monet puhelimitse valintakokeen johtajaan yhteyttä ottaneet

hakijat (Rauman OKL:ssa noudatetun käytännön mukaan hakijoiden on ollut mahdollista soittaa valintakokeen johtajalle tulosten julkistamisen yhteydessä). Useaan kertaan koulutukseen hakeneiden valintakokeissa saavuttamien pisteiden tutkimiselle on siis selvää tarvetta. Tällainen eri vuosien valintojen tuloksia yhdistävää vertailua ei ole Raumalla aiemmin tehty, emmekä edes tiedä kuinka suuri osuus hakijoistamme on viime vuosina osallistunut kokeisiimme useaan kertaan. Kun ilmiön laajuus on selvillä, voidaan katse kääntää pistejakaumien vertailuun. Lopuksi on vielä pohdittava sitä, onko tämän kaltaisten tilastojen laatiminen ylipäättään vaivannäön arvoista, sillä eihän eri hakukerroilla saavutettujen pisteiden tarvitse välttämättä olla vertailukelpoisia. Aloitan kuitenkin aihepiirin tutkimisen seuraamalla oikaisupyyntöjen argumentaatiota.

En pyri Pekka Räihän (2002) tavoin tutkimaan oikaisupyyntöjen diskurssia tai sitä, millaista opettajaihannetta tekstit edustavat, vaan tarkastelen aineistoa argumenttien *moraalisen hyväksyttävyyden* näkökulmasta. Voidaan tietysti kysyä, mitä merkitystä argumenttien moraalisella hyväksyttävyydellä on, ellei oikaisupyyntö tuota ymmärrettävyydestään huolimatta tulosta. Näin onkin poikkeuksetta käynyt: valintojen tulokset eivät ole muuttuneet yhdessäkään tässä tutkimuksessa tarkastellussa tapauksessa. Oikaisupyyntöt muuttavat ylipäättään erittäin harvoin valintakokeen tuloksia, sillä hakijoiden on pystyttävä antamaan konkreettista näyttöä heihin kohdistuneesta räikeästä menettelytapavirheestä. Pelkkä vetoaminen valintaorganisaation moraalisiin tai oikeudentajuun ei riitä. Valintakriteereitä tai niiden soveltamista koskevat oikaisupyyntöt voidaan helposti torjua viittaamalla arvioinnin suhteellisuuteen. Mitä taas tulee koko valintamenettelyn rakennetta koskevaan kritiikkiin, voidaan se vaimentaa huomauttamalla kokeen olevan samanlainen kaikille. Valintakoe voi olla samanaikaisesti "legitiimi" mutta "epäoikeudenmukainen" tai "tasapuolinen" mutta "epäluotettava". Tästä huolimatta meidän on koetettava etsiä valintakokeemme "sokeita pisteitä" - ne saattavat tulla näkyviksi juuri oikaisuvaatimuksissa.

Osallistuin myös viime vuonna valintakokeeseen

Luultavasti useimmat valintakoeorganisaatiot vastaanottavat joka kesä vaihtelevan määrän hakijoiden lähettämiä oikaisupyyntöjä. Kuten alla olevasta taulukosta ilmenee, tehdään joinakin vuosina oikaisupyyntöjä useita, toisinaan ei taas yhtä ainutta.

TAULUKKO 1: Oikaisupyyntöjen määrä (ROKL, luokanopettajankoulutus) 1996-2002 sekä aiempaan valintakoemenestykseen viittaamisen yleisyys

*	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
oikaisuja yhteensä	4	6	9	1	5	6	0
sisältää viitt. aiempaan menest.	2	3	2	0	2	3	0

Rauman OKL:n luokanopettajakoulutuksen valintakokeista on vuosina 1996 - 2002 tehty 31 virallista oikaisupyyntöä. Nämä tekstit ovat retoriikaltaan yleensä ottaen hyvin samankaltaisia kuin ne, joista Rähä raportoi alkuvuodesta 2002 ilmestyneessä tutkimuksessaan (ks. Rähä 2002). Raumalaisessa oikaisuvaatimusaineistossa on kuitenkin yksi piirre, mikä vaikuttaa puuttuvan Jyväskylässä kerätystä materiaalista. Nämä ovat ainoastaan kirjakuulustelua koskevat oikaisupyynnöt, joita Raumalle oli tutkittuna ajankohtana osoitettu viisi kappaletta. En kuitenkaan käy tässä yhteydessä analysoimaan tarkemmin kaikkia Rauman opettajankoulutuslaitoksen valintakokeista esitettyjä oikaisupyyntöjä, vaan keskityn ainoastaan sellaisiin dokumentteihin, joissa hakijat ovat käyttäneet aikaisempaa hakumenestystään kirjelmänsä perusteluna. Tällaisen ehdon täyttää lähes 1/3 keräämästäni aineistosta, vaikka täsmällinen rajanveto ei olekaan aina helppoa¹. Koska useaan kertaan koulutukseen hakeneet ovat lukumääräänsä suhteutettuna sangen aktiivisia oikaisupyynnön kirjoittajia (1/3 kaikista oikaisupyynnöistä), ei tutkimusaineistosta ole ollut pulaa. Samalla on kuitenkin huomattava, ettei jokaista tekstiä ole järkevää – tai edes mahdollista – esitellä erikseen tässä artikkelissa. Useaan kertaan koulutukseen hakeneiden oikaisupyynnöt vastaavat argumentaatioltaan ja retoriikaltaan hyvin paljon toisiaan. Oikaisua hakeneet esittävät vaatimuksilleen – toisistaan tietämättä – samanlaisia perusteluita. Niinpä argumentaation kattava esittely on mahdollista muutaman esimerkkitapauksen avulla. Olen valinnut tähän tutkimukseen katkelmia viidestä erilaisesta oikaisupyynnöstä, joiden kirjoittajia kutsun tekaistuilla etunimillä *Kirsiksi*, *Anneksi*, *Maaritiksi*, *Timoksi* ja *Jariksi*. Tämä ratkaisu sisältää omat ongelmansa, sillä argumentaation teemoittelu merkitsee käytännössä tekstien alkuperäisten rakenteen purkamista irrallisiksi katkelmiksi, jolloin vaarana on autenttisuuden menettäminen.

¹ Esimerkiksi eräs kirjakuulustelussa saavuttamiinsa pisteisiin tyytymätön hakija viittaa kirjelmässään aiempaan tenttimenestykseensä. Tenttiajakohdasta päätellen kyse ei kuitenkaan ole valintakokeen kirjakuulustelusta. Eräs toinen oikaisun hakija kertoo osallistuneensa kolme kertaa opettajankoulutuslaitoksen (!) valintakokeisiin. Valintakokeiden osallistujalistojen mukaan hän ei ole kuitenkaan hakenut aiemmin Raumalle.

Oikaisupyynnön jättäminen ei ole varmasti kenellekään yhdentekevää tai helppoa, varsinkaan jos hakija suunnittelee osallistuvansa valintakokeisiin myös seuraavana vuonna. Monen oikaisua hakeneen mielessä lienee käynyt irrationaalinen pelko leimautumisesta kirjoittamattomien sääntöjen rikkojaksi. Opettavathan jo Vanhan Testamentin sananlaskut (12:12), että maltti ja nöyryys ovat viisautta: "Tyhmä tuo heti julki suuttumuksensa, viisas nielee loukkauksen ja vaikenee". Pitkämielisyyden ja nöyryyden (hyveiden) puutteen on perinteisesti ajateltu olevan osoitus henkilön harkitsemattomuudesta ja tyhmyydestä. Kukapa haluaisi itselleen äkkipikaisen ja tyhmän opettajan? Niinpä moni itsensä väärin kohdelluksi tuntenut hakija on saattanut maltaa mielensä ja pidättäytyä oikaisupyynnön esittämisestä, välttääkseen antamasta itsestään huonoa kuvaa. Arvattavasti oikaisupyynnöiden vuotuinen määrä on huono indikaattori määriteltäessä onnistunutta valintakoetta.

Lähes kaikkien oikaisupyynnöiden varsinaisena kohteena ovat – tavalla tai toisella – valintakokeemme arvostelukäytännöt ja / tai koejärjestelyt. Osa hakijoista pyytää oikaisua vain omaan arviointiinsa, vedoten kertomukseensa kokeen kulusta tai omaan käsitykseensä soveltuvuudestaan alalle. Joukossa on myös yhteisen edun puolustajia. Nämä "altruistit" esittävät oikaisupyynnössään valintaorganisaatiolle ajatuksiaan koejärjestelyjen ja arvioinnin kehittämisestä, korostamatta erityisesti omaa pettymystään valintojen tulokseen. Näidenkin – näennäisesti rakentavien – oikaisupyynnöiden taustalla saattaa olla hyvinkin itsekkäät motiivit. Tämän aineiston perusteella ei voida kuitenkaan vastata tekijöiden todellisia tarkoituksia, intentioita valaiseviin kysymyksiin.

Voiko soveltuvuuteni olla suhteellista?

Kirsin ja Timon oikaisupyynnöt eroavat muusta aineistosta erään keskeisen argumentin osalta: kumpikin on omalla tavallaan kiinnittänyt huomiota valintakokeen virallisten tavoitteiden ja toteutetun arvostelukäytännön väliseen ristiriitaan. Nimitän tätä ristiriitaa tässä tutkimuksessa *suhteellisen soveltuvuuden ongelmaksi*. Tuo ongelma on kuvattu hyvin Timon oikaisupyynnössä:

Arvioinnin on kerrottu tapahtuneen suhteessa muihin valintakokeessa olleisiin. Menetelmän tavoitteeksi on kuitenkin kerrottu pyrkimys saada käsitys kunkin yksilön soveltuvuudesta opettajan uralle – ei siis suhteessa muihin pyrkijöihin.
(Timo.)

Timon mielestä hakijoiden asettaminen paremmuusjärjestykseen ei ole johdonmukaista silloin, kun yksilöllisen soveltuvuuden arviointi on julkisesti ilmoitettu valintakokeen tavoitteeksi. Emme siis käytännössä pyrki-

kään arvioimaan hakijoiden absoluuttista soveltuvuutta – vaikka julkisista valintakriteereistä näin voisi päätellä – vaan vertailemme hakijoiden soveltuvuutta toisiinsa. Oikaisupyynnöjen vastineista ilmenevän ”virallisen selityksen” mukaan tämä on välttämätöntä, koska hakijat on pystyttävä asettamaan opiskelijavalinnoissa johonkin keskinäiseen järjestykseen. Tämä on varmasti totta: kyseessä on valintakoe, jonka päätehtävänä on erotella hakijoita. Selitys ei kuitenkaan poista suhteellisen soveltuvuuden ongelmaa, vaan itse asiassa aiheuttaa sen. Jos myönnämme arvioinnin suhteellisuuden, myönnämme myös sen, että hakijoiden ominaisuuksia arvioidaan eri tavoin riippuen siitä hakijajoukosta joka kulloinkin sattuu osallistumaan valintako-keisiimme. Juuri tähän selitykseen Timo puuttuu oikaisupyynnössään. Hän ihmettelee, kuinka ”suhteellinen soveltuvuus” voi olla saman henkilön kohdalla niin erilaista eri hakukertoina. Timo pitää todennäköisenä sitä, että peräkkäisien vuosien hakijajoukko ei eroa toisistaan merkittävästi. Tätä näkemystä on vaikea osoittaa vääräksi, sillä mitään tilastollista näyttöä eri vuosien populaatioiden eroista ei ole.

Timon käsityksen mukaan hänen vaihteleva menestyksensä haastattelussa ja ryhmäkeskustelussa ei kuitenkaan johdu suhteellisuusongelmasta vaan se on seurausta arvostelun sattumanvaraisuudesta. Timon tärkein argumentti on, että arvioinnin suhteellisuus sisältää raatien tulosten tilastollisen vertailukelpoisuuden vaatimuksen. Hänen eri vuosina saamansa tulokset osoittavat, ettei tällaista vertailukelpoisuutta ole – niinpä Timo päättelee raatien arvioineen häntä eri tavoin eri hakukerroilla. Hän on kyllä tullut ajatelleeksi myös sitä, että olisi itse saattanut muuttua hakukertojen välillä. Timo pitää tällaista ajatusta kuitenkin hyvin epätodennäköisenä. ”Olisivathan sen jo lähimmäisetkin huomanneet, jos ihminen muuttuu toiseksi vuoden kuluessa”, vakuuttaa Timo oikaisupyynnössään. Miten tätä muutosta ei ole huomannut kukaan muu kuin kaksi opettajankouluttajaa ja hekin vain muutaman kymmenen minuutin tuttavuuden perusteella? Samaa asiaa on ihmetelty myös Kirsi, joka esittää oikaisupyynnössään organisaatiollemme vaikean kysymyksen:

Miten voi olla mahdollista, että motivaationi, koulutettavuuteni ja soveltuvuuteni uralle verrattuna muihin hakijoihin voi heikentyä noin huomattaavasti? (Kirsi).

Kirsi olettaa oikaisupyynnössään Timon tapaan, että hakijapopulaatio on eri vuosina sangen samanlainen. Kirsi on myös pohtinut sitä, miten hänen soveltuvuutensa tai koulutettavuutensa on heikentynyt samaan aikaan kun muiden on pysynyt entisellään tai parantunut. Oikaisupyynnön sanamuoto osoittaa, että Kirsi on osannut varautua vastaukseen, jossa viitataan muiden hakijoiden tason muuttuneen. Toisaalta edes tällaiset oikaisuvaatimukset eivät ole pakottaneet organisaatiotamme puhumaan absoluuttisen soveltuvuuden mittaamisesta. Suhteellisen soveltuvuuden ongelma voitaisiin – ainakin teoriassa – ratkaista määrittelemällä taso, jonka ylittäneet saisivat

koemenestyksen perusteella määräytyvän jonotusnumeron koulutuspaikkaan. Näin jotkut soveltuvaksi arvioidut hakijat voisivat joutua odottamaan koulutuspaikkaansa sangen pitkään, mutta heidän ei tarvitsisi osallistua enää uudestaan valintakokeisiin. Tällainen muutos asettaisi suuria vaatimuksia sekä valintakokeen hallinnoinnille että itse soveltuvuuskokeelle. Toisaalta koulutukseen valittavien joukko ei luultavasti muuttuisi merkittävästi vaikka osalle hyvin menestyneistä hakijoista myönnettäisiinkin "optio" koulutuspaikkaan. Nykyisin käytettävissä olevilla resursseilla tällaiseen järjestelmään siirtyminen ei vaikuta kuitenkaan mahdolliselta. Meidän on siis pystyttävä elämään *suhteellisen soveltuvuuden ongelman* kanssa siitä huolimatta, että se nakertaakin kokeemme uskottavuutta.

Olen ahkera ja aktiivinen

Useimmissa tutkimissani oikaisupyynnöissä viitataan jollakin tavoin siihen, kuinka hyödyllisesti hakija on osannut käyttää valintakokeiden välisen ajan. Kyse on selvästi samankaltaisesta *ahkeruusdiskurssista*, josta Rähä (2002, 170, 173) raportoi tutkimuksessaan. Ahkeruutta (ts. toimeliaisuutta, aktiivisuutta) korostavat perustelut näyttävät siis olevan samanlaisia eri OKL:ien välillä, vaikka valintakokeet poikkeavat muuten sangen paljon toisistaan. Useat hakijat kuvailevat oikaisupyynnöissään laajasti ja yksityiskohtaisesti sitä, kuinka he ovat käyttäneet hakukertojen välisen ajan. Kuten Rähä on tutkimuksessaan todennut, oikaisupyynnöissä kerrotaan usein opettajakokemuksen hankkimisesta ja hakijoiden intensiivisestä opiskelusta, esimerkiksi kasvatustieteen arvosanojen suorittamisesta (Rähä 2002, 169 - 170, 172 - 174). Kyse ei ole siis mistä tahansa aktiivisuudesta, vaan toiminnan kohteena on tulevan opettajuuden kannalta tärkeänä pidetyt seikat. Esimerkiksi Kirsi huomauttaa oikaisupyynnössään, että hän on opiskellut välivuoden kasvatustiedettä nimenomaan Turun yliopiston ohjelman mukaisesti, tenttien kurssiin liittyvät teoskuulustelut tiedekuntamme opettajien valvonnassa. Tämän lisäksi Kirsi kertoo työskennelleensä kouluavustajana koko välivuoden. Myös Anne, joka on hakenut jo kolme kertaa koulutukseen, kertoo ajankäytöstään oikaisupyynnössään:

Kahtena edellisenä vuotena olen joutunut tekemään töitä pääsykokeeseen valmistautumiseni ohella, mutta tänä vuonna minulla oli mahdollisuus lukea koko kesäkuu, ja niin myös todella teinkin (Anne).

Melkeinpä liikuttavan avoimesti Anne tunnustaa käsityksensä aiempien vuosien heikkojen tulosten syistä. Tällä kertaa hänellä on sen sijaan syytä olla pettynyt; nyt hän oli yrittänyt tosissaan. Annea ei näytä huolettavan se, että oikaisupyynnössään käyttämä perustelu asettaa edellisten vuosien valintakoetulokset outoon valoon. Tunnustaessaan olleensa aiempina

vuosina liikkeellä lähinnä kokeilumielellä, hän tulee kyseenalaistaneeksi (ammatin)valintavarmuutensa. Anne ei tunnu olevan tietoinen siitä kirjoittamattomasta säännöstä, jonka mukaan opettajaksi ei ryhdytä sattumalta. Pitää kuitenkin muistaa, että Anne puhuu kirjakuulusteluun valmistautumisesta – ei valintakokeesta yleensä. Kuten useissa valintakoetutkimuksissa on empiirisesti todistettu, hakijat suhtautuvat kirjakuulusteluun toisella tavalla kuin muihin valintakokeen osioihin (ks. esimerkiksi Eurola-Ristola 2002, 44 - 49).

On hieman yllättävää, että Anne ei viittaa oikaisupyynnössään eksplisiittisesti saavuttamiinsa teoskuulustelupisteisiin, vaan kertoo ainoastaan haastattelusta ja videotehtävästä saamiensa pisteiden laskeneen. Annen pettymykseksi teoskuulustelumenestys ei kuitenkaan riittänyt kompensoimaan aiempaa heikommin sujunutta haastattelua ja ryhmäkeskustelua. Hän oli mielestään paremmaksi hakijaksi tullessaan kelvannut huonommin valintaraadille. Oikaisupyynnön sisäisen logiikan mukaan Annea rankaistiin hänen osoittamastaan ahkeruudesta ja aktiivisuudesta huolimatta. Yleisen käsityksen (tai uskomuksen) mukaan oikeudenmukainen järjestelmä palkitsee ahkeruudesta. Tällainen "ahkeruus saa aina palkkansa" –ajattelutapa ei kuitenkaan sovellu kuvaamaan hakijoiden oikeudentuntoisuutta ja aatemaailmaa yleisellä tasolla. Hakijat vetoavat ahkeruuteen tai aktiivisuuteensa vain silloin, kun he arvelevat siitä olevan itselleen hyötyä. Samalla he saattavat suhtautua epäilevästi muiden hakijoiden osoittamaa aktiivisuutta tai ahkeruutta kohtaan.

Rauman OKL:n valintakokeessa 2002 myönnettiin hakijoille lisäpisteitä taito- ja taideaineissa suoritetuista lukiodiplomeista. Keräämämme hakijapalautteen perusteella tällaista järjestelmää pidettiin epäoikeudenmukaisena. Palautteen antajat ovat oikeassa: lukiodiplomeiden perusteella annettavat pisteet asettavat hakijat eriarvoiseen asemaan, mutta tilanne ei ole laajasti ottaen aivan yksinkertainen. Tämän artikkelin näkökulmasta katsottuna on outoa, ettei yksikään 148:sta palautteen antajasta huomauttanut, että lukiodiplomin suorittaneet hakijat ovat antaneet vertailukelpoisen näytön osaamisestaan sellaisessa aineessa, josta on luultavasti opettajana toimimisen kannalta hyötyä. Tasa-arvoisuuden vaatimus on siis lopulta yksittäisiä ahkeruuden tai aktiivisuuden osoituksia painavampi. Tämä päätelmä sopii hyvin Pekka Räihän (2002) esittämiin tutkimustuloksiin: ahkeruus ja aktiivisuus ovat opettajaksi soveltuvuuden ja motivoituneisuuden ilmauksia.

Sitä seikkaa, jota olen edellä nimittänyt *ahkeruusdiskurssiksi*, voidaan tarkastella myös yleisemmältä tasolta, yhteisön toiminnan dynamiikan näkökulmasta. Tämä ei kuitenkaan merkitse "ahkeruuden" tai "aktiivisuuden" hyveiden merkityksen sulkeistamista, sillä näkökulmat eivät ole välttämättä vastakkaisia. Kysymys on tyypillisestä muna - kana-ongelmasta, jossa syytä ja seurausta on vaikea erottaa toisistaan. Ottamatta kantaa

siihen luoko hyve ihmisyyden vai ihmisyyden hyveet, voidaan hyveillä sanoa olevan sosiaalista merkitystä. Sosiaalisia hyveitä elämässään toteuttanut ihminen on osoittanut olevansa ennen kaikkea *luotettava*, hän on sisäistänyt yhteisönsä arvomaailman ja osoittanut alistuneensa sen sääntöihin.

Edellä esitetty aihepiiri on kiinnostanut viime aikoina monien eri alojen tutkijoita, muun muassa taloustieteilijöitä, sosiologeja, psykologeja ja tietenkin myös antropologeja. Uudemmissa esityksissä ilmiötä on pyritty lähestymään "sosiaalisen pelin" näkökulmasta, jossa ihmisten toiminnan vastavuoroisuudelle on annettu suuri merkitys. (Ks. esimerkiksi Ridley 1999, 143 - 167.) Tämän tutkimuksen kannalta kiinnostava havainto on se, jonka mukaan vastavuoroisuus vaikuttaa liittyvän olennaisesti siihen ilmiöön, jota kutsumme "oikeudenmukaisuudeksi" tai "reiluudeksi". Vastavuoroisuuden ei tarvitse merkitä naivia "samalla mitalla" -periaatetta, jossa palvelus palkitaan välittömästi vastaavalla palveluksella ja petos petoksella, vaan kyseessä on monimutkaisempi ilmiö, jolla on myös ajallinen ulottuvuus. Tällaisesta näkökulmasta näyttää aivan luonnollista, että opettajankoulutukseen pääsyn puolesta uurastanut hakija odottaa saavansa vastakaikua yhteisöä (tässä tapauksessa koululaitosta) kohtaan osoittamastaan lojaalisuudesta (ts. hän on osoittanut haluavansa sitoutua yhteisöön uhraamalla sille vapaaehtoisesti omaa aikaansa ja voimiaan). Reilun pelin sääntöihin kuuluu, että palvelus maksetaan takaisin – ennemmin tai myöhemmin – vastapalveluksella. Pohjoiseurooppalainen kalvinistis-luterilainen hyve-etiikkamme opettaa, että palkkiota saa odottaa, kunhan sitä ei ole tavoitellut. Esittämäni näkemys vastavuoroisuudesta sosiaalisen pelin siirtona on kieltämättä sangen kyyninen, kyseenalaistaahan se käytännössä kaiken epäitsekään ja sisäsyntyisen hyveellisyyden. Sitä ei pidä tulkita kuitenkaan liian kirjaimellisesti, sillä esimerkiksi "ahkera" voi aivan hyvin saada aitoa nautintoa työnsä nopeasta edistymisestä ja olla samalla sangen välinpitämätön siitä, että hän tulee samalla edistäneeksi uraansa. Omaksu-
mastamme eettisestä näkökulmasta katsottuna hyveen hyveellisyys riippuu ensisijaisesti toiminnan intentiosta. Toisaalta tällöin aidosti "ahkeran" ei pitäisi pyrkiä vakuuttamaan muita omasta ahkeruudestaan – ei edes oikeisuvaatimuksessaan.

Teenkö tässä yksinkertaisesta asiasta tarpeettoman monimutkaisen? Kenties, arvostetaanhan ja palkitaanhan valinnoissamme hakijoita kokeneisuutensa perusteella monin tavoin. Edellä esittämäni näkökulma tarjoaa kuitenkin uudenlaisen selityksen kysymykseen, miksi ahkeruudenosoitusten huomiotta jättäminen tuntuu joskus niin vaikealta. Valintakokeemme ovat pakostakin epäoikeudenmukaiset aina joitakin hakijoita kohtaan; emme voi olla reiluja kaikkia hakijoita kohtaan, vaikka sydämemme sanoisi heidän "ansainneen" vastapalveluksen vaivojensa palkaksi. Joudun tekemään ikävän kysymyksen: Onko tämä artikkeli tuollainen "vastapalvelus"?

Lepytämmekö valintakoetutkimuksella vastavuoroisuuden rikkomisesta johtuvaa huonoa omaatuntoamme?

Soveltuvuuteni on kentällä koeteltua

Useassa tutkimassani oikaisupyynnöissä viitataan jollakin tavalla hakijoiden omaan opettajakokemukseen ja kentällä saatuun palautteeseen. Valintaraadin antaman arvion (eli pisteiden) kyseenalaistaminen vertaamalla niitä muiden koulutusalan ammattilaisten hakijan kelpoisuudesta esittämiin mielipiteisiin ei ole toki ainoastaan useaan kertaan koulutukseen hakeneiden teksteissä esiintyvä argumentti. Toisaalta juuri tämä hakijaryhmä omaa lähes poikkeuksetta käytännön kokemusta opettajan/ kouluavustajan työstä, eikä myönteisen palautteen saaminenkaan voi olla erityisen harvinaista. Käytännön työkokemusta omaavat mutta valintakokeen tulokseen pettyneet hakijat, pyrkivät yleensä osoittamaan oikaisupyynnöissään, että valintojen tuloksen ja heidän kentällä koetellun soveltuvuutensa välillä on selvä ristiriita. Tämä ajatus käy hyvin ilmi Annen oikaisupyynnöstä:

Omasta ja läheisteni mielestä valintakokeen tulos tuntuu uskomattomalta, koska monissa paikoissa ja eri yhteyksissä, muissa kuin opettajanvalintakokeissa, minulta on kysytty: "Oletko ajatellut opettajan ammattia?" Lisäksi olen ollut yhteensä kymmenen kuukautta kahdessa eri koulussa kouluavustajana, joista molemmista olen saanut sekä opettajilta, että oppilailta kannustusta yrittää opettajaksi. ... Mielestäni kuitenkin kaikkein ihmeellisimmältä tuntuu se, että ollessani viime vuoden opettajan-koulutuslaitoksen lisäksi sosiaali-alan oppilaitoksen ja lastentarhanopettajaoppilaitoksen pääsykokeissa minulle suositeltiin opettajan ammattia. (Anne.)

Monessa oikaisupyynnössä on mukana lukuisia hakijoiden kyvykkyyttä puoltavia työtodistuksia ja erilaisia lausuntoja. Anne ei ole sellaisia hake- mukseensa liittänyt. Hän kertoo vakuuttuneensa omasta soveltuvuudestaan paitsi läheistensä niin myös kasvatustieteen ammattilaisten kannustamana. Anne ei vetoa oikaisupyynnössään – toisin kuin monet muut hakijat – oppilaiden vanhempien tai koulun johtokunnan antamaan myönteiseen palautteeseen.

Erilaisten asiantuntijalausuntojen vertaileminen keskenään on kieltä- mättä sängen hyvä tapa osoittaa, että opettajankoulutuslaitoksen valintako- keen arvostelijat ovat ainoita henkilöitä, jotka eivät ole vakuuttuneet hakijan soveltuvuudesta. Onko opettajaksi soveltuvuuden arviointi luonteeltaan sellainen tehtävä, jossa "yleinen mielipide" on todennäköisemmin yksittäi- sen arvostelijan käsitystä oikeampi tai parempi? Kysymys voidaan muotoil- la myös toisin: onko opettajaksi soveltuvuuden arvioinnissa kysymys demokratiasta vai järjenkäytöstä? Asiantuntija on varovainen lausunnois- saan ja mielipiteissään, mutta enemmistön mielipiteeseen hän ei voi näke-

myksiään tukea. Galileo Galilei on ilmaissut asian nasevasti vuonna 1623 ilmestyneessä *Koestajassaan* (*The Assayer*):

Jos järjenkäyttö olisi samanlaista kuin nuotanveto, olisin yhtä mieltä siitä, että monen ihmisen päättely on arvokkaampaa kuin yhden ihmisen päättely, aivan kuten monta hevosta pystyy vetämään useampia viljasäkkejä kuin yksi ainoa. Mutta järjenkäyttö muistuttaa enemmän kilpa-ajoa kuin nuotanvetoa, ja yksi ainoa lämminverinen arabihevonen pystyy juoksemaan paremmin kuin sata maatiaishevosta. (Drake 1957, 271.)

Miten sitten erottaa nämä lämminveriset juoksijat maatiaishevosista? Vastaus on tieteenfilosofian kannalta yksinkertainen: Todellisen järjenkäytön erottaa mielipiteistä käytettyjen perustelujen avulla. Kilpailutettaessa vastakkaisia näkemyksiä keskenään on otettava huomioon vain sellaiset perustelut, joiden tueksi löytyy riippumatonta ja koeteltua näyttöä. On tietenkin mahdollista, että opettajaksi soveltuvuus on asia, jota ei voi todeta tieteen keinoin. Siinä missä "hyvän opettajan" tai "hyvän opetuksen" määritelmät ovat mielipiteitä, saattaa niiden arviointikin perustua yleisesti hyväksytyihin käsityksiin.

Annen ja muiden oikaisun hakijoiden huoli on ymmärrettävä; he tietävät uransa ja tulevaisuutensa olevan kiinni siitä, millaisen vaikutelman he onnistuvat valintakokeiden eri osioissa itsestään antamaan. Hakijat pelkäävät jäävänsä hyvien esiintyjien, ulospäin suuntautuneiden hakijatovereidensa varjoon, jolloin heidän todelliset kykynsä eivät pääse esiin. Ongelma vaikuttaa olevan siinä, että kukaan valintakoeorganisaatiossa ei ole vastuussa hakijan kokonaissuorituksen arvioinnista. Yhdelläkään raadilla tai yksittäisellä arvioitsijalla ei ole keinoa valita koulutukseen hyviksi havaitsemiaan hakijoita. Heidän on vain toivottava, että soveltuvaksi arvioimansa hakijat saisivat menestymään muissa kokeen osioissa. Järjestelmä on toki tasapuolinen, ehkä objektiivinenkin, mutta erityisen kokonaisvaltaiseksi sitä ei voi kutsua. Kansakoulunopettajaseminaarien aikana lopullisen päätöksen hakijoiden valitsemisesta teki kunkin seminaarin johtaja. He saattoivat poiketa valintaraatien esityksistä ja hyväksyä koulutukseen jossakin kokeen osiossa huonosti menestyneen, mutta muuten soveltuvaksi katsomansa hakijan. Käytännössä tämä veto-oikeus merkitsi sitä, että ainakin Raumalla seminaarin jokaiselle kurssille hyväksyttiin muutama kyvykäs mutta ns. "epämusikaalinen" tai "epäurheilullinen" hakija (Laurilehto 2002). Myös tuolla järjestelmällä oli omat puutteensa ja ongelmansa (enkä tarkoita tässä ainoastaan musikaalisuuden ja liikunnallisuuden suurta painoarvoa). Nykyisillä hakijamäärillä tällaista yksilöllistä arviointi- ja päätöksentekotilannetta ei olisi helppo järjestää.

Olen aiemmin menestynyt paremmin

Olen edellä "löytännyt" useaan kertaan koulutukseen hakeneiden oikaisupyynnöistä kaksi erityyppistä perustelua, joita voisi nimittää vaikkapa *ahkeruuden ja kokeneisuuden (yksilöllisen kehittymisen) argumentteiksi*. On olemassa myös kolmas perustelutyyppi, jota nimitän *aiemmat arvioitsijat olivat oikeassa -argumentiksi*. Tämä perustelu ilmenee monesti sangen epämääräisessä muodossa, jossa hakija yksinkertaisesti ilmoittaa saaneensa aiemmalla hakukerralla jossakin valintakokeen osiosta tai koko valintakokeesta huomattavasti enemmän pisteitä. Joissakin oikaisupyynnöissä pisteiden väheneminen saatetaan osoittaa vertaamalla eri vuosien tuloksia konkreettisesti. Näin on toiminut muun muassa Anne, joka on muotoillut argumenttinsa tähän tapaan:

Viime vuonna soveltuvuuspistemääräni oli 7 ja tänä vuonna 6.5 eli erotukseksi jää 0.5 pistettä... (Anne).

Maarit on puolestaan muotoillut asian näin:

Viime keväänä opiskelupaikkani jäi pisteen päähän. Tänä keväänä neljän pisteen päähän. Entä ensi keväänä? (Maarit.)

Hallussani olevien tuloslistojen perusteella näyttää siltä, ettei Maarit ole osallistunut lainkaan Rauman OKL:n valintakokeisiin edellisenä vuonna. Tarkkaan ottaen oikaisupyynnössä ei näin väitetäkään, eikä Maaritia voi syyttää valehtelusta. Tosin hän on varmasti arvannut argumenttinsa menettävän uskottavuutensa, mikäli asian todellinen laita olisi ilmoitettu oikaisupyynnössä selväsanaisesti. Eräs toinen hakija vertaa oikaisupyynnössään haastattelussa saamiaan pisteitä Helsingin OKL:n valintakokeessa saavuttamaansa tulokseen, olettaen pisteiden olevan keskenään vertailukelpoisia. Ajatus eri OKL:ien valintakokeiden tulosten vertailukelpoisuudesta on kieltämättä mielenkiintoinen ja ajatuksia herättävä, vaikka samalla on huomautettava eri opettajankoulutuslaitosten korostavan toisistaan poikkeavia opettajuuden piirteitä. Vertailukelpoisuus ja sen edellyttämät yhdenmukaiset arviointiperusteet eivät myöskään poistaisi hakijoiden eri vuosina vaihtelevista suorituksista johtuvia tuloseroja.

Myös Annen argumentaation tulkitseminen osoittautuu oikaisupyynnöstä tarkemmin luettaessa perin ongelmalliseksi. Hän ilmoittaa soveltuvuus-pisteidensä laskeneen 0,5 pistettä edelliseen hakukertaan verrattuna. Kirjelmästä ilmenee, että Anne on osallistunut valintakokeisiin kolme kertaa, mutta ensimmäisen yrityksen tuloksia hän ei oikaisupyynnössään jostakin syystä mainitse. Oliko hän silloin menestynyt huonommin kuin toisella hakukerralla? Kun Anne ilmoittaa olevansa tyytymätön 0,5 pistettä huonompaan tulokseensa (mikä merkitsee noin 30 sijaa), olivat Kirsin pisteet

laskeneet kolme kertaa enemmän. Hän puolestaan kertoo oikaisupyynnössään saaneensa edellisenä vuonna haastattelusta ja ryhmäkeskustelusta yhteensä 6,67 pistettä. Toisella hakukerralla Kirsi oli saanut vastaavista osioista vain 5 pistettä. Laskua oli siis tullut 1,67 pistettä (yli 100 sijaa).

Useimmissa aiempiin valintakoetuloksia hyödyntävässä oikaisupyynnössä tullaan - joko kirjoittajan itsekkään sitä huomaamatta tai täysin harkitusti - pitäneeksi aiempaa arviota uudempaa huomattavasti todenmukaisempana, mikäli se on ollut hakijan kannalta myönteisempi. Tämän näkemyksen mukaan myönteisimmän arvion antaneet raadit ovat nähneet hakijoiden ansiot totuudenmukaisemmin kuin muut arvioitsijat. Myönteisimmästä tuloksesta tulee tällöin (ehkä hakijoiden itsensä sitä huomaamatta) jonkinlainen henkilökohtainen opettajaksi soveltuvuuden "perustaso" tai valintakoemenestyksen "minimisuoritus", johon muina vuosina saatuja pisteitä on luonnollista verrata. Ajatuskulku on hyvin lähellä jo aiemmin tässä tutkimuksessa puheena ollutta "jatkuvan edistyksen" myyttiä. En toki halua kyseenalaistaa tai vähätellä hakijoiden uskoa omaan kehityskykyynsä ja henkisen kasvun mahdollisuuteen; kieltäisinhan samalla myös opettajaksi kasvun ihanteen. On silti huomautettava, että heikentyneen tuloksen selittäminen omalla taantumisella on psyykkisesti niin vaikeaa, ettei tällaista vaihtoehtoa ole käytännössä olemassa. Vaikka jonkun hakijan itsetunto tuollaisen kysymyksenasettelun kestäisikin, ei hän sitä varmasti oikaisupyynnössä tunnustaisi. Eräs hakija toteaaakin, että hän pitää itseään ryhmäkeskustelupisteidensä laskusta huolimatta edelleenkin kykenevänä työskentelemään erilaisissa ryhmissä tehokkaasti, yhteisvastuullisesti ja motivoituneesti. Esivalintapisteiden perusteella valtaosa useaan kertaan koulutukseen hakeneista ehtivät hakuprosessin aikana luoda itselleen uraa kouluilla viransijaisina ja kouluavustajina. Hyödyttääkö heidän vuodesta toiseen tapahtuva hylkääminen lopulta ketään?

Samat pisteet, sama raati

Ainoastaan yksi hakija ilmoittaa oikaisupyynnössään olevansa tyytymätön siihen, että hän on saanut kaksi kertaa saman tuloksen haastattelu ja ryhmäkeskusteluosioista. Tämä on itse asiassa sangen yllättävää, sillä keräämiäni tilastotietojen mukaan näin on käynyt hyvin monelle Rauman opettajan-koulutuslaitoksen valintakokeeseen uudelleen osallistuneelle hakijalle. Kuten seuraavasta katkelmasta käy ilmi, on Jari ollut sangen varovainen asettaessaan sanojaan:

Lievää ihmetystä minussa on herättänyt saamani pisteet 3,00 ja 3,00, jotka sain jo toisen kerran peräkkäin samalta haastattelijalta. Tosin ihmetykseni muuttuu heti paljon aiheettomammaksi jos pisteet jaetaan yhden numeron tarkkuudella, käyttämättä desimaaleja. (Jari.)

Jarin oikaisupyynnön todellinen kohde ei ole välttämättä pisteiden pysyvyys vaan se, että hänelle on osunut kaksi kertaa sama haastattelija. Vaikka tällaisia yhteensattumia onkin pyritty välttämään erilaisilla järjestelyillä, ei niitä ole toistaiseksi onnistuttu täysin estämään. On tosin hieman kyseenalaista, heikentääkö samojen arvostelijoiden käyttäminen arvioinnin luotavuutta. Pitäisikö hakijan siis saada kiertää niin monen raadin kautta, että löytää itselleen "sopivat" arvioitsijat? Kyse on lopulta siitä, katsommeko raatien toimivan samojen periaatteiden mukaisesti. Mikäli hyväksymme sen, että raatien jäsenten käsitys hyvästä hakijasta / opettajasta poikkeaa toisistaan, on hakijoille luontevaa pyrkiä tarjoamaan aidosti uusi mahdollisuus jokaisella hakukerralla. Huomiotta ei voi myöskään jättää sitä, että toistamiseen saman raadin eteen joutuminen tuntuu hakijoista varmasti epämiellyttävältä, ovathan juuri samat arvioitsijat antaneet hänestä jo kerran kielteisen lausunnon.

Niin, miten Timon, Kirsin, Annen, Maaritin ja Jarin lopulta kävi? Timon oikaisupyynnön käsittelyä käsiteltiin aikoinaan lääninoikeudessa asti, mutta huolimatta sangen aiheellisista kysymyksistä ja oivaltavasti argumentoiduista kirjelmistä, hän ei lopultakaan onnistunut muuttamaan valintojen tulosta. Prosessilla oli nähdäkseni kuitenkin välillistä vaikutusta; se antoi voimakkaan virikkeen valintakokeen tilastolliseen ja laadulliseen tutkimukseen. Timo lopetti Rauman OKL:seen hakemisen kolmen hakukerran jälkeen. Kirsin suhteellinen soveltavuus arvioitiin seuraavana vuonna taas eri tavalla ja hänet hyväksyttiin seuraavana vuonna koulutukseen kahdenkymmenen parhaan hakijan joukossa. Saattaa olla, että arvioinnin suhteellisuudesta oli hänelle lopulta hyötyä. Anne, Maarit ja Jari eivät enää osallistuneet Rauman OKL:n valintakokeisiin oikaisupyynnönsä jättämisen jälkeen.

Oikaisupyynnöjen moraalit: älä luota siihen, joka ei luota sinuun

Useimpia oikaisupyynnöjä voidaan lukea – paitsi tyytymättömyyden ilmaisuina – myös palautteina. Ne ovat hakijoiden puheenvuoroja, joita raatien on keskityttävä edesvastuun uhalla kuuntelemaan. Pohtiessani aiemmin tässä artikkelissa oikaisupyynnön jättämiseen liittyvää ristiriitaista tilannetta, arvelin monen pettyneen hakijan nielevän kiukkunsa äkkipikaiseksi leimautumisen pelosta. Vastavuoroisuuden periaatteen näkökulmasta asia saa kuitenkin toisenlaisen selityksen. Juuri se seikka, että hakija tuntee tullessaan epäoikeudenmukaisesti kohdelluksi, oikeuttaa hänet ilmaisemaan järjestelmää kohtaan tuntemansa epäluottamuksen. Moraalisesta näkökulmasta asiassa ei ole mitään ristiriitaa: miksipä sellaista järjestelmää kohtaan pitäisi osoittaa luottamusta, mikä ei ole itse osoittanut toimivansa samalla tavalla?

Korostettakoon kuitenkin, etteivät "hyvät pisteet" ole välttämättä tämän luottamussuhteen tärkeimpiä elementtejä. Suhteellisuudentajuinen

hakijan on helppo ymmärtää, että kovassa kilpailussa kaikki eivät voi menestyä. Todennäköisesti moni hakija pystyy hyväksymään heikot pisteensä, mikäli valintakoe on ollut luottamusta herättävä. Tällainen "vakuuttavuus" ei synny pelkästään valintojen näennäisestä objektiivisuudesta, puolueettomuudesta tai tasapuolisuudesta, vaan valintakokeen sisällön on myös vastattava hakijoiden omia käsityksiä opettajan ammatin vaatimuksesta. Lyhyesti sanottuna hakijoiden on pystyttävä uskomaan valintakokeeseen. Hakijoiden järjestelmää kohtaan tuntema luottamus näkyy luultavasti ennemmin tai myöhemmin myös valinnan tuloksessa, sillä luottajaan luotetaan. Simola (1995, 344 - 345) on osuvasti todennut väitöskirjassaan, että perusasteen opettajan keskeisin ominaisuus on nykyisin *usko opetus suunnitelmassa määriteltäviin koulun tavoitteisiin*. Hieman provosoivasti voisi väittää, että nykyisin opettajarekryttejä valittaessa on hakijoiden luottamus kouluinstituutioon heidän henkilökohtaista hyveellisyyttään tärkeämpi ominaisuus. Tämä sopii hyvin edellä hahmottelemani *keskinäisen luottamuksen kehän* ajatukseen.

Oikaisupyynnöiden perusteella ei voi saada tarkkaa kuvaa valintakokeen uusimisen yleisyydestä, eikä valintakokeen uusijoiden menestyksestä tai pisteiden "pysyvyydestä" eri hakukertojen välillä. Näihin seikkoihin on etsittävä vastauksia muualta. Olen asiaa selvittääkseni koonnut ja järjestänyt uudelleen Rauman opettajankoulutuslaitoksen luokanopettajankoulutuksen opiskelijavalintatilastoja vuosilta 1999 - 2000. Vaikka seuraavassa käytetyt tilastot ovatkin lyhyemmältä ajalta kuin edellä esitellyt oikaisupyynnöt, uskon tulosten olevan vähintäänkin suuntaa antavia arvioitaessa vuosien 1996 - 1998 valintakokeita, sillä kokeen sisällössä ja toteutuksessa on tapahtunut tuona aikana sangen vähän muutoksia.

Useaan kertaan koulutukseen hakeneet tilastotietojen valossa

Neljäsosa hakijoista on osallistunut jo aiemmin ROKL:n valintakokeisiin

Rauman opettajankoulutuslaitoksen valintakokeisiin on vuosina 2000 - 2002 osallistunut 842 hakijaa, joista 163 on koettanut sisäänpääsyä vähintään kaksi kertaa. Alla esitetyn taulukon 2 tiedot alkavat vuodesta 1999, sillä tuota aineistoa tarvitaan etsittäessä seuraavan vuoden (2000) valintojen uusijoita. En siis pysty osoittamaan tilastojeni perusteella, kuinka moni vuonna 2000 valintoihin osallistuneista haki Rauman OKL:seen kolmanteen, neljanteen tai jopa viidenteen kertaan. Kaikki edellä mainitut ryhmät sisältyvät tilastoissani toiseen kertaan hakeneiden joukkoon (vuoden 2000 osalta). Mikäli uudelleen sisäänpääsyä yrittävien ryhmä pysyy samansuu-

ruisena vuodesta toiseen, voidaan vuoden 2000 valintakokeisiin arvella osallistuneen kymmenisen kolmanteen kertaan ja noin viisi neljanteen kertaan koulutukseen pyrkinyttä hakijaa.

Kokeen uusijoiden tilastointiin sisältyy erilaisia käytännön ongelmia. Näistä ongelmista merkittävin on se, että kokeen uusijat eivät osallistu valintoihin välttämättä joka vuosi; yhden vuoden "katkojen" esiintyminen ei ole aivan tavatonta. Aineistossani on toistakymmentä hakijaa, jotka ovat pitäneet koulutukseen pyrkimisessä yhden väli vuoden. Siitä mihin he ovat hakeneet tuona väli vuotena, ei ole saatavilla selvityksiä. Tällaiseen epäsäännöllisyyteen varautuminen merkitsee käytännössä sitä, että aineisto on tarkistettava tilastollisesti joka vuosi kokonaan uudelleen. Tilastoa laatiessa tutkijan on myös varauduttava hakijoiden nimien muuttumiseen, jolloin sosiaaliturvatunnusta voidaan pitää ainoana luotettavana vertailukohteena valintakokeen uusijoita etsittäessä.

TAULUKKO 2: Useaan kertaan Rauman OKL:n valintakokeisiin osallistuneiden hakijoiden määrä ja suhteellinen osuus vuosina 2000 - 2002

	osallist. kok	2. kerran osall.	3. kerran osall.	4. kerran osall.	yht	%_kaikista
1999	246	?	?	?		
2000	277	56	?	?	56	20.22
2001	311	58	11	?	69	22.19
2002	254	49	12	5	66	25.98

Useaan kertaan hakeneiden todellinen määrä ja hakukerrat vuosina 2000 - 2002 (luvut eivät täsmää yllä olevan taulukon kanssa koska tilastosta on poistettu päällekkäisyydet)

	vähintään 2 kertaa osall.	vähintään 3 kertaa osall.	vähintään 4 kertaa osall.	yhteensä
kaikki	140	18	5	163
hyväks.	42	8	2	52

Edellä olevasta taulukosta ilmenee, että Rauman opettajankoulutuslaitoksen valintakokeisiin osallistuvista hakijoista on "uusijoita" vuosittain noin neljäsosa. Tämä on sängen merkittävä määrä, mikä saattaa kertoa paitsi hakijoiden suuresta motivoituneisuudesta (ammatinvalintavarmuudesta) kuten myös koulutuspaikoista käytävästä kovasta kilpailusta. Vaikka kokoamani tilasto näyttääkin osoittavan, että useaan kertaan sisäänpääsyä yrittävien määrä olisi hienoisessa kasvussa (ensimmäisen taulukon viimeisessä sarakkeessa on ilmoitettu useaan kertaan hakeneiden suhteellinen osuus kaikista kokeeseen osallistuneista), on tällaisen johtopäätöksen tekeminen ennen aikaista. Tähän on kaksi syytä: ensinnäkin tutkittavan ajanjakson pituus ei riitä kuvaamaan trendejä tai erottelemaan satunnaisia

poikkeamia, ja toiseksi kesän 2002 valintojen esivalintapisterajan "yllättävä" nousu suosi kokeneita hakijoita (jotka olivat ehtineet saada lisäpisteitä opinnoista ja työskentelystä kouluissa).

Yllä olevassa taulukossa kiinnittää huomiota valintakokeisiin uudelleen osallistuneiden määrässä tapahtunut tasainen kasvu. Kyse saattaa olla joko tutkittavan ajankohdan lyhydestä johtuvasta tilastollisesta harhasta tai sitten esivalintapisteiden määräytymisperusteissa tapahtuneiden muutosten vaikutuksesta. Jälkimmäinen selitys vaikuttaa todennäköisimmältä, sillä esivalintapisteiden laskentatapaa on muutettu viime vuosina useaan kertaan koulutukseen hakevia suosivaksi. Vuoden 2002 valintoihin osallistui vähemmän "veteraaneja" siitä syystä, että kokeeseen kutsuttavien hakijoiden kokonaismäärä oli Raumalla aiempaa pienempi. Tämä perustelu ei tosin selitä vielä sitä, miksi valintakokeen uusijoiden suhteellinen osuus koulutukseen valituista näyttää kasvaneen koko tutkitun ajanjakson ajan.

Taulukon 2 perusteella näyttää siltä, että suurin osa valintakokeen uusijoista luovuttaa toisen yrityksensä jälkeen, ja vain hyvin harvalla hakijalla on mahdollisuuksia (tai halua) pitää kiinni tavoitteestaan useita vuosia. Tosin koulutukseen pääsyn mahdollisuus vaikuttaa kasvavan hakukertojen lisääntyessä. Tulemme seuraavien vuosien kuluessa näkemään, kasvaako hyväksytyksi tulemisen todennäköisyys lineaarisesti yritysten määrän mukaan, vai joutuvatko useaan kertaan hakeneet uusiin ensimmäisen arpakuutionheiton joka vuosi uudelleen. Tähän kysymykseen voi kuitenkin ottaa varovaisesti kantaa jo tässä vaiheessa vertailemalla "veteraanien" ja ensikertalaisten sisäänpääsyprosentteja. Tilastojen perusteella veteraanit menestyvät valintakokeissa hieman ensikertalaisia paremmin. Ero on tosin sangen pieni, sillä kokeeseen uudelleen osallistuvalla on vain 5 - 10 % ensikertalaisia paremmat mahdollisuudet tulla valituksi koulutukseen.

TAULUKKO 3: Koulutukseen valittujen, useaan kertaan valintakokeisiin osallistuneiden hakijoiden menestys vuosina 2000 - 2002

	koulu- tusp.	sisäänp. % (ensikert)	sisäänp. % (uusijat)	hyv. uusijoita (osall. yht.)	uusijoita % hyväksyt.
1999	63	26 (kaikki)			
2000	63	23	21	12 (56)	19.05
2001	63	19	25	17 (69)	26.98
2002	70	25	35	23 (66)	32.86

Onko näin pieneltä näyttävällä erolla sitten mitään käytännön merkitystä? Teoriassa kyllä, sillä tulos antaa viitteitä siitä, että uudelleen valintakokeisiin osallistujat eivät ole samalla viivalla ensikertalaisten kanssa. Mikäli useaan kertaan valintoihin osallistuneilla on ensikertalaisia suurempi mahdollisuus päästä sisään koulutukseen, olisi heidän sekä parannettava

omaa aiempaa suoritustaan että menestyttävä noviiseja paremmin. Niinpä suuri edellä mainittujen ryhmien välinen sisäänpääsyprosenttien ero kertoi si uudelleenhakijoiden arvioinnin voimakkaasta muutoksesta. Vastaavasti samankaltaiset sisäänpääsyprosentit viittaisivat arvioinnin pysyvyyteen. Asia ei kuitenkaan selviä pelkkien suhteellisten määrien avulla, vaan tarkastelun kohteeksi on otettava useaan kertaan koulutukseen hakeneiden konkreettinen valintakoemenestys. Aloitan hakijoiden sijoitusten tutkimisesta, sillä ne ovat lopullisen valinnan kannalta yksittäisiä pistemääriä kuvaavampia vertailukohtia.

Suurin osa hakijoista pystyy parantamaan sijoitustaan

Tässä tutkimuksessa käsiteltyjen oikaisupyyntöjen perusteella saa helposti sellaisen käsityksen, että monen hakijan pisteet ovat vähentyneet hakukertojen välillä. Tällaista johtopäätöstä ei tilastojen perusteella voi kuitenkaan tehdä. Sijoituksen paraneminen ensimmäisen ja (toistaiseksi) viimeisen hakukerran välillä näyttää olevan selvästi sijoituksen huononemista tavallisempaa. Esimerkiksi vuoden 2001 valintakokeissa 50 hakijaa paransi sijoitustaan keskimäärin 82 sijaa. Samaan aikaan ainoastaan 19 hakijaa huononsi sijoitustaan (keskimäärin 41 sijaa). Näistä 19:stä hakijasta kolme haki oikaisua vedoten soveltuvuuspistemääränsä odottamattomaan laskemiseen (oikaisuja tehtiin vuoden 2001 valintakokeista yhteensä 6). Seuraavan vuoden valintakokeissa (2002) sijoituksen muutos näyttää valintakokeen uusijoiden kannalta vielä entistäkin edullisemmalla. Kaikkien valintakokeeseen osallistuneiden "veteraanien" sijoitus on parantunut keskimäärin 74 sijaa heidän ensimmäiseen hakukertaansa verrattuna. Kuten taulukosta 4 voidaan havaita, ovat vuoden 2002 valintakokeissa sijoitustaan parantaneet edenneet keskimäärin lähes 100 sijaa kohti kärkeä. Samalla sijoitustaan heikentäneiden tulokset ovat pudonneet huomattavan vähän. Liekö tässä yksi syy siihen, ettei raatien toiminnasta tai kirjakuulustelun pisteytyksestä jätetty yhtään oikaisupyyntöä? On vaikea kuvitella, että kaikki kesällä 2002 hyvin menestyneet, mutta koulutuspaikkaa vaille jääneet saisivat opiskelupaikan ensi vuoden valintakokeissa. Niinpä saamme tuolloin nähdä, miten hyvin sijoituksen muutoksen suunta ja suuruus vaikuttaa oikaisupyyntöjen määrään. Ehkä suoraa yhteyttä ei löydy – ja vaikka löytyisikin, ei valintakokeita voida järjestää oikaisupyyntöjen pelon sanelemassa järjestyksessä.

TAULUKKO 4: Sijoituksen muutoksen keskimääräinen suuruus hakijan ensimmäisen ja viimeisen hakukerran välillä

	sijaa paremmin	n	sijaa huonommin	n	kaikki	n
2000	65 sijaa	37	-32 sijaa	19	+32	56
2001	82 sijaa	50	-41 sijaa	19	+49	69
2002	96 sijaa	55	-11 sijaa	11	+74	66

Keskiarvojen perusteella on vaikea hahmottaa aineiston todellista luonnetta. Niinpä aineiston kuvailun apuna käytetään yleensä myös muita keskilukuja, kuten keskihajontaa, moodia ja mediaania. Tässä tapauksessa parhaimman käsityksen aineistosta saa kuitenkin tavallisten frekvenssien avulla. Tätä varten jaoin aineiston hakijoiden ensimmäisen ja viimeisen sijoituksen muutoksen perusteella eri ryhmiin. Viisikymmentä sijaa tuntuu varmasti hakijoistaan itsestään kovin suurelta erotukselta, mutta soveltuvuusasteissa se merkitsee noin yhtä pistettä. Taulukosta 5 ilmenee, että joka vuosi muutama hakija onnistuu parantamaan sijoitustaan merkittävästi. Yli 100:n sijan parannusta on pidettävä todella huomionarvoisena arvioinnissa tapahtuneena muutoksena. Vastaavaa sijoitustaan huonontanutta ryhmää ei tilastoista löydy.

TAULUKKO 5: Sijoituksen muuttaneiden määrä eri kategorioissa (suluissa koulutukseen hyväksytyt)

	alle -50 sijaa	-49 - 0	0 - 50	51 - 100	101 - 150	151 - 200	yli 200
2000	5 (1)	14 (1)	19 (4)	8 (5)	7 (6)	3 (2)	0
2001	5 (0)	14 (2)	17 (3)	18 (6)	8 (5)	7 (6)	0
2002	3 (0)	8 (0)	15 (4)	18 (9)	12 (4)	6 (2)	4 (4)

Yllä olevasta taulukosta käy ilmi, että kaikilla hakijoilla sijoituksen muutos ei ole lineaarista ja jopa koulutukseen hyväksytyjen joukosta löytyy tapauksia, joissa hakija on jossakin vaiheessa menestynyt ensimmäistä haku-kertaansa huonommin. Taulukkoa 5 tutkiessa nousee mieleen monia kysymyksiä. Eräs mieltäni vaivaamaan jäänyt ongelma on se, riittääkö valintakokeemme tarkkuus sijoittamaan hakijoita järjestykseen alle yhden pisteen tarkkuudella. Luultavasti ei. Kun valintakokeen tarkkuus soveltuvuuden, motivoituneisuuden ja koulutettavuuden arvioinnissa ei riitä erottelemaan luotettavasti yhtä vahvoiksi arvioituja hakijoita, vaihtelee hakijoiden sijoitus toleranssin (+/- 50 sijaa) rajoissa. Harmi vain, että tämä toleranssi on vain

vähän pienempi kuin koulutukseen hyväksytyjen määrä. Tilanteen selitykseksi on tarjolla lukuisia vaihtoehtoja, kuten arvioitsijoiden persoonalliset erot, toisistaan poikkeavat toteutuneet kriteerit, hakijoiden persoonalliset muutokset, hakijoiden keskinäinen tasavahvuus ja valintakokeen yleinen luonne (mikä pakottaa löytämään henkilöiden väliltä eroja vaikka niitä ei olisikaan näkyvissä).

Edellisestä tilastosta (taulukko 5) sai jo alustavan kuvan useaan kertaan hakeneiden, koulutukseen hyväksytyjen sijoituksen muutoksesta. Asiasta saa kuitenkin selkeämmän käsityksen alla olevasta taulukosta, jossa vertaillaan koulutukseen hyväksytyjen hakijoiden huonointa ja parasta sijoitusta. Kahdenkymmenen viiden parhaimman hakijan joukko vaikuttaa jostakin syystä poikkeavan muista hakijoista vuodesta toiseen. Tuohon ryhmään mahtuvat "tasaisesti hyvät" hakijat - ne joista kaikki arvioitsijat ovat olleet samaa mieltä. Tästä syystä 25:n parhaan joukkoon sijoittuneet on tummennettu alla olevassa taulukossa.

TAULUKKO 6: Koulutukseen hyväksytyjen, useaan kertaan hakeneiden huonoin ja paras sijoitus

	2000 hyväksytyt		2001		2002	
	huonoin	paras	huonoin	paras	huonoin	paras
1	88	46	77	40	68	34
2	91	7	90	30	73	3
3	97	45	92	31	74	25
4	108	4	115	43	77	46
5	115	27	116	50	80	48
6	120	44	117	20	94	10
7	143	2	128	16	106	23
8	149	25	140	15	132	53
9	152	17	158	23	138	35
10	182	58	161	22	142	59
11	204	11	163	1	149	63
12	211	49	181	44	155	44
13			186	7	156	66
14			188	39	158	68
15			193	12	167	13
16			225	25	175	26
17			227	58	179	49
18					187	7
19					222	27
20					260	15
21					267	29
22					272	54
23					283	30

Sangen moni koulutukseen hyväksytyistä hakijoista on pystynyt "kiri-mään" tulostilan puolivälistä sen terävimpään kärkeen. Vuoden 2001 valintakokeissa kaikkein parhaiten soveltuvaksi arvioitu hakija on ollut aiemmin sijalla 163. Vastaavasti viime kesän (2002) valinnoissa eräs hakija on kivunnut sijalta 260 viidentoista parhaan joukkoon. Tämän tutkimuksen perusteella ei voida ottaa kantaa siihen, kumpi arvioinneista on ollut onnistuneempi. Olisi mielenkiintoista tietää miten nämä hakijat tai heitä arvioineet raadit selittävät tapahtunutta muutosta.

Erot syntyvät yksilöhaastattelussa

Edellä esitetyistä tilastotiedoista saa helposti sellaisen käsityksen, että hakijoiden valintakokeissa eri vuosina saavuttamat tulokset vaihtelevat täysin sattumanvaraisesti. Tämä on kuitenkin harhakäsitys, joka johtuu huomion kiinnittämisestä ainoastaan koulutukseen valittuihin hakijoihin. Kuitenkin valtaosa tutkimuksen kohteena olevista hakijoista on jäänyt toistaiseksi vaille koulutuspaikkaa. Koska tiedämme, ettei soveltuvuuspistemäärän merkittävä laskeminen ole pisteiden nousemista tavallisempaa, pitää pisteiden pysyvyys ottaa tarkemman tutkimuksen kohteeksi. Luontevimmin tämä tapahtuu korrelaatiomatriisin avulla. Tällöin muuttujien välisen, tilastollisesti merkitsevän riippuvuussuhteen löytymisen voidaan katsoa merkitsevän pisteiden pysyvyyttä. Vastaavasti vähäinen tai kokonaan puuttuva korrelaatio kertoo valintakokeen pisteiden muuttuneen eri hakukertojen välillä. Ennen valintakokeen eri osioista saatujen pisteiden pysyvyyden tarkastelua lienee kuitenkin paikallaan vertailla hakijoiden eri hakukerroilla saavuttamia soveltuvuuspistemääriä Pearsonin korrelaatiomatriisin avulla. Tällä tavoin saadut tulokset osoittavat, että "vierekkäisten" vuosien soveltuvuuspistemäärien välillä on kohtalainen tai heikko riippuvuussuhde. Sen sijaan muiden valintakoetulosten välillä ei tällaista riippuvuutta näytä olevan.

TAULUKKO 7: Useaan kertaan koulutukseen hakeneiden soveltuvuus pisteiden välinen korrelaatio

		SP_99	SP_00	SP_01	SP_02
SP_99	Pearson Correlation	1	,469**	,264	,045
	Sig. (2-tailed)		,000	,342	,924
	N	58	54	15	7
SP_00	Pearson Correlation	,469**	1	,305*	,228
	Sig. (2-tailed)	,000		,012	,378
	N	54	110	67	17
SP_01	Pearson Correlation	,264	,305*	1	,343**
	Sig. (2-tailed)	,342	,012		,006
	N	15	67	119	63
SP_02	Pearson Correlation	,045	,228	,343**	1
	Sig. (2-tailed)	,924	,378	,006	
	N	7	17	63	66

** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

* Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

Taulukossa 7 esitetty tulos osoittanee, etteivät valintakoetulokset ole täysin sattumanvaraisia. Toisaalta useampien mittauskertojen (toisin sanoen vähintään kolme kertaa valintakokeisiin osallistuneiden hakijoiden tulosten) välisen tilastollisen riippuvuussuhteen puuttuminen herättää kysymyksiä. Huolimatta havaintoaineiston pienestä määrästä, voidaan päätellä hakijoiden menestyneen kolmannelle ja neljännellä hakukerralla eri tavalla kuin kahdella ensimmäisellä yrityksellä. Korrelaatiomatriisia voidaan tulkita myös valintakokeen näkökulmasta, jolloin yksittäisen valintakokeen tuloksilla on heikko tai kohtalainen ennustearvo edellisen ja seuraavan vuoden tuloksiin nähden.

Useat hakijat tuntuvat kantavan erityistä huolta ryhmäkeskustelu- ja yksilöhaastattelumenestyksestään. Hakijoiden esittämät epäilyt arvioinnin sattumanvaraisuudesta koskevat yleensä juuri näitä kahta osiota. Onko näiden syytösten tueksi sitten löydettävissä empiiristä näyttöä? Vaikka hakijat ovatkin kiinnostuneita lähinnä omasta yksittäisestä tuloksestaan, on ongelmaa syytä lähestyä laajemmasta näkökulmasta. Tällöin tutkimuksen kohteeksi on otettava valintakokeemme eri osioista peräkkäisinä vuosina annettujen pisteiden johdonmukaisuus². Korrelaatiomatriiseja voidaan tulkita kahdesta vastakkaisesta näkökulmasta: 1) *Kokeneisuuden merkitystä* korostavan tulkinnan mukaan johdonmukaisuus näkyy aineistossa pisteiden välisen korrelaation vähenemisenä hakukertojen lisääntyessä. Toisaalta myös pisteiden välisen korrelaation puuttumisen voidaan katsoa olevan johdonmukaista ja toivottavaa. Tällöin pisteiden muuttuminen tulkitaan merkiksi hakijan muuttumisesta. 2) *Valintakokeen pätevyyttä* korostavasta

² Seuraavia korrelaatiomatriiseja tulkittaessa on huomattava, että ryhmäkeskustelun ja yksilöhaastattelun tulosten keskihajonta on pientä, sillä annetut pisteet eivät noudata normaalijakaumaa.

näkökulmasta katsottuna korrelaatio ymmärretään arvioinnin pysyvyyden merkiksi. Se on siis johdonmukainen seuraus onnistuneesta arvioinnista. Tämä merkitsee kuitenkin sitä, että tilastollisen riippuvuuden puuttuminen on merkki arvostelun epäjohdonmukaisuudesta. Edellä esitetyn perusteella lienee käynyt selväksi, että korrelaatiomatriisien perusteella ei voida ratkaista sitä onko tilastollisten riippuvuussuhteiden esiintyminen aineistossa toivottavaa vai ei.

TAULUKKO 8: Useaan kertaan valintakokeeseen osallistuneiden ryhmäkeskustelupisteiden välinen korrelaatio

	R_99	R_00	R_01	R_02
R_99 Pearson Correlation	1	,564**	,457	-,432
Sig. (2-tailed)		,000	,086	,333
N	57	53	15	7
R_00 Pearson Correlation	,564**	1	,452**	,371
Sig. (2-tailed)	,000		,000	,142
N	53	110	67	17
R_01 Pearson Correlation	,457	,452**	1	,487**
Sig. (2-tailed)	,086	,000		,000
N	15	67	120	64
R_02 Pearson Correlation	-,432	,371	,487**	1
Sig. (2-tailed)	,333	,142	,000	
N	7	17	64	66

** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Ryhmäkeskustelutulosten tilastollinen analyysi viittaa siihen, että useat hakijat saavat peräkkäisinä vuosina tästä osiosta samansuuntaisen tuloksen. Pistemäärien välinen korrelaatio saattaa kertoa siitä, että hakijat eivät yleensä muuta esiintymistapaansa ryhmätilanteessa eri hakukerroilla. Rauman opettajankoulutuslaitoksessa tehdyn tutkimuksen mukaan hakijat eivät ole kovin hyvin selvillä siitä mitä heiltä odotetaan ryhmäkeskustelussa (Eurola-Ristola 2002, 53 - 57). Niinpä onnistuneen strategian luominen saattaa olla hakijalle vaikeaa tässä osiossa. Pistemäärien välisen tilastollisen yhteyden löytäminen merkitsee myös, että raatien noudattamat arvostelukäytännöt ovat olleet samansuuntaisia. Verrattaessa tuloksia yksilohaastattelupisteistä koottuun korrelaatiomatriisiin, havaitaan ero yhdellä silmäyksellä.

TAULUKKO 9: Useaan kertaan valintakokeeseen osallistuneiden yksilöhaastattelupisteiden välinen korrelaatio

Correlations

		Y_99	Y_00	Y_01	Y_02
Y_99	Pearson Correlation	1	,253	,742**	-,207
	Sig. (2-tailed)		,065	,002	,657
	N	58	54	15	7
Y_00	Pearson Correlation	,253	1	,188	,204
	Sig. (2-tailed)	,065		,127	,432
	N	54	110	67	17
Y_01	Pearson Correlation	,742**	,188	1	,078
	Sig. (2-tailed)	,002	,127		,542
	N	15	67	120	64
Y_02	Pearson Correlation	-,207	,204	,078	1
	Sig. (2-tailed)	,657	,432	,542	
	N	7	17	64	66

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Yksilöhaastattelun arvostelun "pysyvyys" vaikuttaa ryhmätilannetta selvästi heikommalta. Hakijat ovat saaneet yksilöhaastattelusta huomattavan erilaisia pisteitä peräkkäisinä vuosina, sillä pisteiden välillä ei ole keskinäistä riippuvuutta (yhtä poikkeusta lukuun ottamatta). Tähän tulokseen on monia mahdollisia selityksiä. Useaan kertaan hakeneiden kokeneisuus saattaa päästä esiin yksilöhaastattelussa muita valintakokeen osioita selvemmin. He ovat ehtineet kerätä opettajankokemusta ja he pystyvät käyttämään sitä hyväkseen vakuuttaessaan raadeille ammatinvalintavarmuuttaan ("kokeneisuus" ja "varmuus" voidaan tulkita myös motivoituneisuudeksi tai kypsyydeksi). Huomiotta ei voi jättää myöskään sitä, että yksilöhaastattelu on myös ainoa valintakokeen osio, missä raadit voivat kuulla hakijoiden aiemmista yrityksistä. Huonojen pisteiden antaminen useaan kertaan koulutukseen pyrkinneelle lienee haastatteluraatien jäsenille epämiellyttävä tehtävä. Kriittiset lukijat lienevät jo huomanneet, että edellä esitetyt tulkinnat saattavat olla tarpeettoman optimistisia. Voihan korrelaatioiden puuttuminen olla merkki haastatteluraatien noudattamien kriteereiden eroista. Tämä on totta: korrelaatiomatriisi ei pysty kertomaan hakijoiden kehittymisestä, sillä tilastollisen riippuvuuden puuttuminen merkitsee ainoastaan sitä, että haastatteluraadit ovat antaneet hakijoille erilaisia pisteitä eri hakukertoina. Ehkäpä arvioitsijoiden yksilölliset erot tulevat voimakkaimmin näkyviin juuri haastattelun arvostelussa. Tässä mielessä tulos tukee joissakin oikaisupyynnöissä esitettyjä väitteitä haastattelupisteiden "yllättävästä" muuttumisesta.

Yhdessäkään tutkimassani oikaisupyynnössä ei ilmaistu tyytymättömyyttä kirjakuulustelupisteissä tapahtuneeseen muutokseen tai pisteiden pysyvyyteen. Ajatus eri hakukerroilla annettujen kirjakuulustelupisteiden vertailukelpoisuudesta saattaa vaikuttaa hieman oudolta, olemmehan tottuneet ajattelemaan kirjakuulusteluja yksittäisinä testeinä, joiden avulla mitataan vain hakijan senhetkisen aihehallinnan tasoa. Tästä ymmärrettävästä syystä kirjakuulustelutulosten ei odoteta olevan samalla tavoin "pysyviä" kuin kahden muun osion pistemäärien. Teoskuulustelupisteiden vertaileminen keskenään on tästä huolimatta mielenkiintoista, koska juuri tässä osiossa voisi olettaa tapahtuneen selvää muutosta useaan kertaan hakeneiden saavuttamissa tuloksissa. Valintakokeemme kirjakuulustelussa tentittävät kirjat olivat samoja vuosina 2000 ja 2001, minkä voisi kuvitella antaneen tuolloin (2001) etulyöntiaseman samat kirjat jo aiemmin tenttineille. Näin ei kuitenkaan näytä käyneen.

TAULUKKO 10: Useaan kertaan koulutukseen hakeneiden teoskuulustelupisteiden välinen korrelaatio

		T_99	T_00	T_01	T_02
T_99	Pearson Correlation	1	,432**	,598*	,570
	Sig. (2-tailed)		,001	,019	,182
	N	58	54	15	7
T_00	Pearson Correlation	,432**	1	,490**	,540*
	Sig. (2-tailed)	,001		,000	,025
	N	54	110	67	17
T_01	Pearson Correlation	,598*	,490**	1	,428**
	Sig. (2-tailed)	,019	,000		,000
	N	15	67	120	64
T_02	Pearson Correlation	,570	,540*	,428**	1
	Sig. (2-tailed)	,182	,025	,000	
	N	7	17	64	66

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

* . Correlation is significant at the 0.05 level (2-tailed).

On suorastaan hämmästyttävää, että teoskuulustelu vaikuttaa pisteiden pysyvyyden kannalta olevan "luotettavin" valintakokeemme osioista. Kirjojen tai koejärjestelyiden muuttumisella ei näytä olevan mitään merkitystä tuloksen pysyvyyteen, sillä vuoden 2002 valintakokeissa tenttitty teos poikkesi "tyyliltään" suuresti edellisten vuosien valintakoe kirjoista. Myös kirjakuulustelun muotoa muutettiin samana vuonna siten, että teos tuli aiemmasta poiketen olla mukana tentissä. Tälläkään muutoksella ei näytä olleen suurta vaikutusta. Osoittaako tämä tulos sitten, että lähes puolet koulutukseen uudelleen hakeneista menestyy kirjakuulustelussa vuodesta toiseen melkoisen samalla tavalla, on teos tai kuulustelutapa mikä hyvänsä? Tällaiseen yleistykseen näyttää tosiaan olevan perusteita.

Jos ei väitä olevansa oikeassa, saa olla väärässä

Siinä jo menneessä maailmassa, jossa hakijoiden oma halu ja tahto eivät riittäneet opettajuuden edellytyksiksi, saatettiin ottaa jyrkästikin kantaa yksilöiden opettajaksi soveltuvuuteen. Koska huomio pyrittiin kiinnittämään hakijan pysyväksi arvioituihin ominaisuuksiin, persoonallisuuden tai luonteenpiirteisiin, saivat valintojen päätökset lopullisen "tuomion" sävyn. (Ks. esimerkiksi Rinne 1986.) Nykyisin soveltuvuuden arvioinnin korostetaan olevan tilanne- ja kontekstisidonnaista. Äärimmillen vietynä tämä tarkoittaa sitä, että voimme täysin ristiriidattomasti hyväksyä tilanteen, jossa edellisenä vuonna soveltumattomaksi arvioitu hakija sijoittuu seuraavan vuoden valintojen "parhaimmiston" joukkoon. Opettajavalinnoista huolehtiva organisaatio välttää ottamasta kantaa siihen, onko se oikeassa, sillä "oikean" ja "väärän" valinnan diskurssi vältetään puhumalla pisteistä tai viittaamalla valintojen tilannesidonnaisuuteen. Koska valitsijat eivät ole "oikeassa" eivätkä myöskään "väärässä", voidaan kaikkia hakijoita kannustaa yrittämään yhä uudelleen.

Tässä tutkimuksessa esitetyn tilastoaineiston tarkoituksena ei ollut osoittaa oikaisupyynnöitä perusteettomiksi. En myöskään koettanut löytää valintakokeidemme toteutuksesta tai raatien toiminnasta virheitä, joiden perusteella asettaisimme heidän toimintansa epäilyttävään valoon. Katson itse olevani pääsyytettynä tässä tutkimuksessa. Olenhan ollut valintakokeemme monivuotisenä johtajana mukana hyväksymässä juuri niitä kriteereitä, joiden pätevyyttä tässä tutkimuksessa on koeteltu.

Tutkimuksen alussa esitetty ajatus motivoituneisuuden todennettavuuteen liittyvistä ongelmista on osoittautunut työni kuluessa ehkäpä vielä luultuakin moniulotteisemmaksi. Pelkkä hakukertojen määrä ei tutkimusten mukaan riitä kertomaan hakijan sitoutuneisuudesta, eikä sinnikkyuden perusteella voi tehdä johtopäätöksiä hakijoiden ammatinvalintapäätöksen realiteetista (ks. esimerkiksi Rähä 1997, 98 - 111). Motivaation käsite operationalisoituu kuitenkin helposti mielikuvana touhukkuutena näkyvästä innostuneisuudesta. Tästä syystä motivoituneisuus olisi kirjoitettava valintakriteerinä paremmin auki. Puheet valinnan suhteellisuudesta eivät myöskään näytä olevan kiinteässä yhteydessä valintakoeoppaassa ilmoitettuihin kriteereihin. Suhteellisen soveltuvuuden kysymys vaatisi ehkä laajempaa keskustelua – ainakin siinä tapauksessa, mikäli päätämme olla pitämättä sitä ongelmana. Sama koskee tietenkin valintakoeopistemäärien epäjohdonmukaisia muutoksia. Pidämmekö tätä ilmiötä täysin luonnollisena ja jopa toivottavana valintakokeiden piirteenä? Tähänkään kysymykseen ei voi vastata ilman tarkempaa keskustelua siitä, mitä toivomme ja mitä luulemme mittaavamme opiskelijavalintakokeissa.

Tutkimuksen kuluessa hahmottuneet hyvän valintakokeen kriteerit voidaan tiivistää neljäksi ominaisuudeksi:

- 1 *Luotettavuus*: koe mittaa sitä mitä sen on tarkoitus mitata (sis. myös tavoitteen suuntaisen toteutuksen).
- 2 *Mielekkyys*: valinnan kriteerit ovat sekä mielekkäitä että mitattavissa olevia ominaisuuksia, piirteitä, tietoja, taitoja tms.
- 3 *Oikeudenmukaisuus/ tasapuolisuus*: kaikilla osallistujilla on samanlaiset menestymisen mahdollisuudet ja heitä kohdellaan tasapuolisesti.
- 4 *Yleinen uskottavuus*: hakijoille ei synny tunnetta kokeen sattumanvaraisuudesta, valintakoe vastaa opettajaksi rekrytoitumista koskeviin odotuksiin vaatien pyrkijöiltä sellaisia ominaisuuksia tai taitoja, jotka mielletään olennaisesti opettajuuteen kuuluviksi.

Tässä tutkimuksessa käsitellyn aineiston perusteella ei ensimmäisen (luotettavuus)kriteerin toteutumisesta voida saada täydellistä käsitystä. Valintakokeemme kirjakuulustelu- ja ryhmäkeskusteluosiot näyttävät tosin "toimineen" johdonmukaisesti, mutta tuon vaikutuksen tavoitteensuuntaisuudesta ei ole näyttöä. Aiempien tutkimusten perusteella voidaan kuitenkin todeta, ettei valintakokeemme ole onnistunut ennustamaan hyvin ainakaan hakijoiden koulutettavuutta (Alajääski & Kemppinen 2002, 71 - 73). Sekä oikaisupyynnöt että tässä tutkimuksessa analysoitu tilastoaineisto osoittavat, että yksilöhaastatteluosio poikkeaa kahdesta muusta valintakokeen osasta. Haastatteluraatien tulisi pyrkiä varmistamaan entistä tarkemmin todellisten arviointikriteerien keskinäinen vastaavuus (tai sitten sanoutua julkisesti irti yhteisistä kriteereistä). Mitä tulee kriteerien mielekkyyteen, näyttää varsinkin motivaation mittaaminen kaipaavan täsmennystä. Sen sijaan valintakokeemme näyttää toimivan tasapuolisemmin ja johdonmukaisemmin kuin oikaisupyynnöt ovat antaneet olettaa. Oikaisupyynnöt osoittautuivat tutkimuksessa ylipäättään sangen huonoiksi valintakokeen laadun mittareiksi, eikä niiden avulla voi muodostaa käsitystä ongelmien laajuudesta.

Oikaisupyynnöt soveltuvat kuitenkin mainiosti valintakokeen yleisen uskottavuuden arviointiin. Tässä suhteessa valintakokeissamme on vielä parannettavaa. Siinä missä hakijoiden on opittava näyttelemään hyvää hakijaa, on meidän opittava lavastamaan opettaja-myyttiin sopiva valintakoe.

Lähteet

- Alajääski, J. & Kemppinen, L. 2002. Valintakoe- ja opintomenestys miehillä ja naisilla – luokanopettajakoulutuksen opiskelijavalinnan Sisäfosurakasta. Teoksessa P. Räihä & J. Kari (toim.) Opettajaksi soveltuvuuden moni-ilmeisyys. Opiskelijavalinta valtakunnallisesti puntaroituna. Jyväskylän yliopisto. Opettajankoulutuslaitos. Tutkimuksia 74, 59 - 74.
- Drake, S. 1957. Discoveries and Opinions of Galileo. New York: Anchor.
- Eurola-Ristola, A. 2002. "Minä en luovuta" – Pyrkijöiden kokemukset ja näkemykset opettajuudesta ja Rauman opettajankoulutuslaitoksen vuoden 2001 valintakokeista. Turun yliopisto. Rauman opettajankoulutuslaitos. Pro gradu -tutkielma.
- Heikkinen, H. 1999. Tulla opettajaksi - tulla siksi mitä olet. Teoksessa P. Moilanen, H. Heikkinen & P. Räihä (toim.) Opettajuutta rakentamassa. Jyväskylän yliopisto. Opettajankoulutuslaitos. Opetuksen perusteita ja käytänteitä 34, 47 - 63.
- Kari, J. 2002. Opettajan ammatin suosio ja opettajaksi hakeutumiseen liittyvät ongelmat. Teoksessa P. Räihä & J. Kari (toim.) Opettajaksi soveltuvuuden moni-ilmeisyys. Opiskelijavalinta valtakunnallisesti puntaroituna. Jyväskylän yliopisto. Opettajankoulutuslaitos. Tutkimuksia 74, 46 - 58.
- Laes, T. 2002. Opettajaksi ja sotilaaksi pyrkivät miehet psykometrisessä vertailussa. Teoksessa P. Räihä & J. Kari (toim.) Opettajaksi soveltuvuuden moni-ilmeisyys. Opiskelijavalinta valtakunnallisesti puntaroituna. Jyväskylän yliopisto. Opettajankoulutuslaitos. Tutkimuksia 74, 163 - 186.
- Laurilehto, T. 2002. Haastattelu 20.12.2002.
- Opas Turun yliopistoon pyrkiville 2002. Turun yliopisto: Jyväskylä.
- Opettajankoulutuksen kehittämisohjelma 2001. Opetusministeriö. Koulutus- ja tiedepolitiikan osasto. Helsinki.
- Ridley, M. 1999. Jalouden alkuperä. Epäitsekkyiden ja yhteistyön biologiaa. Suom. Osmo Saarinen. Juva: ArtHouse.
- Rinne, R. 1986. Kansanopettaja mallikansalaisena: opettajuuden laajeneminen ja opettajuuteen rekrytoitumismekanismit Suomessa 1851-1986 virallisen kuvausaineiston ilmaisemana. Turun yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunta. A:108/1986.
- Räihä, P. 1997. "Mää ite uskon siihen, että musta on opettajaksi". Opettajankoulutukseen useasti hakeneiden kokemuksia hylätyksi tulemisesta. Teoksessa J. Kari, H. Heikkinen, P. Räihä ja E. Varis (toim.) Lähtisinkö opettajaksi? Jyväskylän yliopisto. Opettajankoulutuslaitos. Tutkimuksia 64, 85-114.

- Räihä, P. 2002. Jospa valitsijat olisivat sittenkin oikeassa... Teoksessa P. Räihä & J. Kari (toim.) Opettajaksi soveltuvuuden moni-ilmeisyys. Opiskelijavalinta valtakunnallisesti puntaroituna. Jyväskylän yliopisto. Opettajankoulutuslaitos. Tutkimuksia 74, 163-186.
- Simola, Hannu 1995: Paljon vartijat. Suomalainen kansanopettaja valtiollisessa kouludiskurssissa 1860-luvulta 1900-luvulle. Helsingin yliopisto. Opettajankoulutuslaitos. Tutkimuksia 137.